

Oude en moderne orgels

De naam en de klank van het orgel hebben voor vele moderne menschen de klassieke waarde verloren. Het orgel in de literatuur, de dichtkunst, met zijn zonen klank, zijn majesteit, wordt slechts door een gedeelte van ons publiek gekend. Wie het orgel alleen kent van de straat of uit de bioscoop, verzeftigt dien naam niet meer met grootsheid of waardigheid.

Reeds in oude tijden heeft de koning der instrumenten een mystieke invloed uitgeoefend op de hoorders en wanneer dan de organist ook nog blind was, waren romantische gegevens genoeg voorhanden om boeiende lectuur te verschaffen. Denken wij aan Jozef Alberdik Thijns, „De organist van den Dom“, een verhaal, gevoelig en poëtisch genoeg om nog te boeien, ook al om plaats en tijd van de geschiedenis: een oude kathedraal in 1483. Maar nog ouder zijn de wonder-verhalen over den orgelklank, zoo oud eigenlijk, als de duistere geschiedenis van het instrument zelf.

Steeds mist men een juiste verklaring van den oorsprong. Zoo eenstemmig de oudste schrijvers zijn over de heerscheide van den klank (een heerlijkheid, welke voor onze ooren wel zeer problematisch is) zoo eenstemmig zijn zij ook over oorsprong, geschiedenis en technische inrichting.

Sommigen noemen het uitvinding van Minerva, anderen verklaren, dat de paus in een preeksermoning met den doedelzak het begin vormde, nog anderen houden met een beroep op den Bijbel staande, dat Jabaal de vader der orgelbouwkunst is.

Wel weet men, dat de eerste windorgels gevonden werden door waterorgels, uitgevonden door Ktésibios, een barbier in Alexandrie (170 v. Chr.), waarna oerwonderd werd geschreven door Hero van Alexandrie, leerling van Ktésibios, in zijn boek: „Pneumatica“. Cornelius Severus beschrijft het gebruik van waterorgel in de theaters. Eginhard vertelt, dat ze in paleizen geplaatst werden, Petroni Satyrion voeg er bij, dat deze orgelmusiek in de rennen en de gevechten der gladiatoren regelde en Tertullianus verzekert, dat ze ook in de kerken de ooren streelde. Van Nero (plm. 88 n. Chr.) heeft men een gedkenpenning gevonden, waarop een waterorgel is afgebeeld. Van de technische inrichting echter nihil!

Hoewel wind- en waterorgel beide tot de 12e eeuw hebben bestaan, vinen men reeds een aanwijzing over de mechaniek, waaraan een deskundige iets zou hebben. Aurelius Cassiodorus, a secretaris van Odoaker (77) een klein orgel met lozen pijpen en Lodovicus Vroome liet te zeken in den Dom een orgel plaatsen, waaroer fantastische verhalen de ronde deden Zoo door den klank een vrouw het leven verloren hebben. Het orgel van de theoloog Guseppe Zarlini (plm. 1500) beweert in zijn „Sopplimenti musicale“ dat de orgels uit Griekeland over Hongarije naar Beieren zijn gekomen.

De Heiersche monniken waren beroemde orgelbouwers en tot op den dag van heden is daar nog een belangrijke industrie gevestigd. Men bouwde in die tijden kleine draagbare orgels Portatief genaamd (waaruit later onze draaiorgels zijn ontstaan) en grootere, vaste orgels Pastioel.

Het ligt niet in de bedoeling van dit artikel om een geschiedenis der orgelbouwkunst te geven. Slechts zij vastgesteld dat de klank der oude instrumenten in octaven en quinten, zoo hemelsch beschreven, voor onze ooren onverdragelijk moet zijn geweest.

Door de uitvinding der sprong-, sleep- en tegeladen de registerinrichting, de ontwikkeling der registerinrichting, de toepassing der gelijkzwevende temperatuur in de stemming groot, lezende hand het instrument, dat men nu als het klassieke orgel, zoals Joahan Sebastian Bach er een groot en prachtig tot zijn dienst had in Leipzig.

Tertloeps echter moesten wij toch mededeelen dat in de 17e en 18e eeuw de versiering van het uiterlijk, de orgelkast, buitengewoon werd beharigd. Wat hebben wij in ons land daar, niet vele prachtige voorbeelden van (Haarlem, Amsterdam, Jutfaas Rotterdam enz.) Maar daarbij veel men in overdrevenheden, waarbij wij ons wiltkeurig moeten denken: l'histoire se repète. Men maakte beweegbare sterven, manen en zonnen, klokkenspelletjes, vogelgefluit op koekeksroep; aders als het orgel met hun vleugels, orgeljes draaiden hun kopjes, hanteerden den triangel, dirigerden, of blezen de trompet, de donderrommel en met papieren vinders, waarin een hoveelke getuigen erwtren Fondzwerde booste men regen en hagel na.

De lezer zal nog wel eens ons dezen rarietatenwinkel glijden, wanneer wij het over ons bioscooporgel hebben.

Wanneer wij oude en moderne orgels naast elkaar stellen, denken wij de tegenwoordigen en modern eigenlijk meer als klassiek en nieuw medisch als ernst en vermaak, als kerk en bioscoop.

Dionst en klank loopen, al naar de bestemming, voor uiteen, dus ook de idealen wijken hemschredend van elkaar af. Nemen wij ons klassiek ideaal, het kerkorgel te Delt, zoals het opgegeven wordt door J.W. Enschede in zijn uitgave van: „Dispositien van kerkorgelen welke in Nederland worden aangetroffen door Joachim Hess.

Het handschrift van onstreeks 1815 vermeldt de volgende opspraak: „Het orgel in de R. Cath. Kerk (te Delft) op het Bagijnhof is, ofschoon klein, des

niet tot min een verwonderenswaardig werk om aan te hooren, wegens deszelfs voorreffelijkheid, om waaraan de holpijp (voet blijkend) der uitman (van zulk een doordringende kracht, dat als men de onderste toonen van de holpijp aantoeft, men een trilling in de binnenste van zijn lichaam gewaar wordt). De pijpen zijn alle van zuiver dik lood, zeer wijd van mensuur, even zo als in de Lutherse Kerk te Gouda aange troffen wordt.“

Een waarlijk men moet deze dispositie prijzen, vooral waar de criticus constateerde, dat de enig8-voet (het merg van den orgelklank!) zoo buitengewoon spreekt. En dan alle pijpen van zuiver dik lood, zeer wijd van mensuur, waardoor men een zeldzaam ronden, vollen en nobelen toon verkrijgt.

Looden pijpen maakt men niet meer; het is ook niet noodig. Wanneer men tegenwoordig de goede mengsels tin, lood en zink gebruikt en goed gedroogd hout, zijn niet een juiste mensuur en voldoende dikte van het materiaal uittunende artistieke resultaten te verkrijgen.

Nu een stap verder naar een volgend: in de wijk in het Palais voor Volksvijf een groot orgel geplaatst (46 registers) door de beroemde firma Cavaille Coll te Parijs, dat met één slag ons land aan de Duitse overbetsching in zake orgelbouwkunst een einde maakte. Met waantrouwen door de Nederlandsche fabrikanten verwacht en begroot, dat het een critiek verstaan en in ongevende bewondering overgaan. De Duitse methode verwaarloosde én den klank én het aantal toonregisters in de orgels, de Franzen waren daarin meester, maar ook de grondstemmen werden geprezen en na het grote type Muller-orgel te Haarlem (1728; 60 registers) dat terecht de roem en de eer der Duitse kunst was, is het Palais-orgel voorbeeld geworden voor een vernieuwing in de geheele industrie. Zeer merkwaardig is het, dat het instrument dus ook in ons land staat en wel in het Concertgebouw, vlak bij de St. Bavo zoodat deze twee idealen: het verdrogen Duitsch-Hollandsche en het Franse onmiddellijk naast elkander te bewonderen zijn.

En de lof-hymnen blijven klinken. Wij noemen slechts den technischen diverseit in de variatie en in de versiering der blaasbalgen, de kegellade, de pneumatische hefboom, combinatiopedaal, rolzweller, pneumatiek, elektrische geleidingen, vrije combinaties, de afzonderde gemakken aan de spel-tafels, waardoor deze er uit zien als labyrinth, waaruit voorloopig alleen de orgel-organist handig wijs weet te worden. Het is vreemd voor zoo'n spel-tafel komt te zitten, voelt zich als een kat in een vreemd pakhuis in de St. Willibrorduskerk te Amsterdam vinden de 400 knoppen vrije combinaties, koppelingen liperen treden enz. die den organist onendige variaties bieden. Maar dit gaat alles buiten het wezen van het orgel.

Reeds in 1881 werd op Long Island (Far den City) het toenmaals grootste orgel der wereld gebouwd, tellende 115 registers met 7000 pijpen in vier deelen van koper, goud, zilver, en elektrisch geheel bestemd voor de eerste spel-tafel uit waarvoor 25 km draad noodig was.

Laten is dit instrument in grootte woer overschaduwd door andere doch we willen in plaats van een bluflijste der allergrootste orgels lever even nagaan welk ideaal de orgel-organist voor zijn ooggen stelt en daarvoor weer terugkeeren naar ons eigen land.

De grondstemmen geven aan het geluid de complexiteit der vasten kern van den tutti-klank en nu vinden we in de oudere orgels het volgende percentage grondstemmen: Haarlem 38 pct., Gouda 46 pct. Rotterdam 40 pct., 's-Gravenhage 51 1/2 pct., terwijl het Concertgebouworzel te Amsterdam 56 1/2 pct. kan aauwzienen. Duidelijk blijkt hier het streven om de kern zoo dicht mogelijk te maken en aldus aan het geluid de majestueuze sonorititeit te schenken, waaraan het orgel uist den naam van koningin der instrumenten dankt.

Voor wij nu overgaan tot een karakterisering der bioscooporgels geven wij nog het volgende lijstje der orgels in ons land: ... registers

Palais voor Volksvijf te Amsterdam (thans te Haarlem)	46
Concertgebouw Amsterdam	48
Oude Kerk, Amsterdam	54
Grote Kerk, 's-Gravenhage	55
Grote Kerk, Haarlem	60
Grote Kerk, Zwolle	62
Nieuwe Zolderkerk, R'dam	64
St. Janskerk, 's-Hertogenbosch	66
Grote Kerk, Rotterdam	72
St. Willibrorduskerk, A'dam	74

Wenden wij ons thans tot de theater-orgels. Zoals men wezen en steer van kerk en bioscoop niet met elkaar kan vergelijken, zoo ook hun orgels niet. In de kerk brengt het grote, statige instrument ernst, wijding, majesteit.

In de bioscoop moet het aansluiten bij de sensatie, de snelheid, de nervositeit en het moet realistische stem bieden aan de voorstellingen op de rolprent. Vandaar dat het bioscooporgel altijd met een zeer duidelijk renulment moet werken. Voorbeeld u, dat de organist daar met statige stilstaande accoorden zou beginnen; ze zou dan in de brilantgetoogde steer afleeren aandoen!

Bekijken we de dispositie van het zeer populaire Tuschinsky-orgel, dan blijkt dat van een „groot“ orgel geen sprake is. 't Is intengedend zeer klein.

Maar de hoofdzaak hierbij is eigenlijk het volgende: Om d'orgel, dat ook in een kleine kerk te gebruiken zou zijn, wanneer men de sentimentele effecten en het glissando-spel achterwege laat, is een heele galanterie van „aardigheden“ gebouwd. Er bevinden zich nl. nog de volgende registers aan:

Piano, triangel, tantom grote trom, kleine trom, pauken, sirene, stoomfluit, kanarie, grote klokken, kleine klokken,

xylofoon, telefoonbel, claxon, windmachine, chineesche bok, castagnettes, tamboerijn, anadolische bekkens, ketelrom, bastrom.

Herinner u, wat wij schreven omtrent de effecten, welke aan de kerkorgens werden aangebracht: ze werden daar verdreven door degenen, die dergelijke bonte aardigheden als wansmaak afkeurden. Abt. Vogler, (wel een der beroemdste organisten en muziekpedagogen onstreeks 1800) ging daarin met buitengewoon liver voor. Wat voor het klassieke orgel dus als wansmaak verworpen werd, is als hoofdbestanddeel hingenchaald in de bioscoop. Om een klein pijpwerk, dat bovendien getoonoerd is op het effect en steeds sterk vibreerend gebruikt wordt, (waarbij de organist nog meer „piano“ dan „orgel“ speelt met jazzglissandi en „schleifer“) groepeerd zich dus een geheele verzameling van bont illustratie materiaal, hetwelk zich principieel niet verdraagt met het wezen van het klassieke orgel.

Rest ons nog de beantwoording der dikwijls gestelde vraag: is bioscoopmuziek uit voeren op kerk en concertorgels en klassieke orgelmuziek op theater-instrumenten?

Wanneer men de dispositie bekijkt van het St. Willibrordusorgel, dan begrijpt men allicht, dat met zoo'n uitgebreid pijpenmateriaal en een spel-tafel met 400 knoppen en speelgemakken heel wel combinaties te maken zijn, welke, verklankt op de jazz-spielmanier der theaterorganisten, de geloovigen verbaasd zouden doen opzien. Omgekeerd: wanneer men in de bioscoop de tremolo's afzet en de effecten niet gebruikt, is met het pijpwerk alleen, wanneer dit tenminste niet al te bekrompen voorhanden blijkt te zijn, wel klassieke muziek uit te voeren.

Maar dan beantwoorden beide niet aan hun eigen karakter. Van twee zusters wordt de één een stemmig nummer alles ernst en waarheid, en de ander kleedt zich chique volgens de laatste mode en in wortt dame van de wereld. Verwissel de costumes en dan verandert de tweede niet in een echte kloosterzuster en hij de eerste niet in een alle bewegingen merkbaar zijn, dat wezen en uiterlijk geen eenheid vormen.

Men ontkomt nooit aan de tegenstelling: sille en nervositeit, ernst en vermaak, rust en snelheid. Een modern kerk- of concertorgel is goed, wanneer het aan zijn doel beantwoordt en ten uitnemend geoutilleerd bioscooporgel kan ik persoonlijk eveneens bewonderen, wanneer het de gevraagde diensten vervult, naar de eischen van het theater.

(Theo van der Bijl in „De Muziek“).

Reeds in 1881 werd op Long Island (Far den City) het toenmaals grootste orgel der wereld gebouwd, tellende 115 registers met 7000 pijpen in vier deelen van koper, goud, zilver, en elektrisch geheel bestemd voor de eerste spel-tafel uit waarvoor 25 km draad noodig was.

Laten is dit instrument in grootte woer overschaduwd door andere doch we willen in plaats van een bluflijste der allergrootste orgels lever even nagaan welk ideaal de orgel-organist voor zijn ooggen stelt en daarvoor weer terugkeeren naar ons eigen land.

De grondstemmen geven aan het geluid de complexiteit der vasten kern van den tutti-klank en nu vinden we in de oudere orgels het volgende percentage grondstemmen: Haarlem 38 pct., Gouda 46 pct. Rotterdam 40 pct., 's-Gravenhage 51 1/2 pct., terwijl het Concertgebouworzel te Amsterdam 56 1/2 pct. kan aauwzienen. Duidelijk blijkt hier het streven om de kern zoo dicht mogelijk te maken en aldus aan het geluid de majestueuze sonorititeit te schenken, waaraan het orgel uist den naam van koningin der instrumenten dankt.

Voor wij nu overgaan tot een karakterisering der bioscooporgels geven wij nog het volgende lijstje der orgels in ons land: ... registers

Palais voor Volksvijf te Amsterdam (thans te Haarlem)	46
Concertgebouw Amsterdam	48
Oude Kerk, Amsterdam	54
Grote Kerk, 's-Gravenhage	55
Grote Kerk, Haarlem	60
Grote Kerk, Zwolle	62
Nieuwe Zolderkerk, R'dam	64
St. Janskerk, 's-Hertogenbosch	66
Grote Kerk, Rotterdam	72
St. Willibrorduskerk, A'dam	74

Wenden wij ons thans tot de theater-orgels. Zoals men wezen en steer van kerk en bioscoop niet met elkaar kan vergelijken, zoo ook hun orgels niet. In de kerk brengt het grote, statige instrument ernst, wijding, majesteit.

In de bioscoop moet het aansluiten bij de sensatie, de snelheid, de nervositeit en het moet realistische stem bieden aan de voorstellingen op de rolprent. Vandaar dat het bioscooporgel altijd met een zeer duidelijk renulment moet werken. Voorbeeld u, dat de organist daar met statige stilstaande accoorden zou beginnen; ze zou dan in de brilantgetoogde steer afleeren aandoen!

Bekijken we de dispositie van het zeer populaire Tuschinsky-orgel, dan blijkt dat van een „groot“ orgel geen sprake is. 't Is intengedend zeer klein.

Maar de hoofdzaak hierbij is eigenlijk het volgende: Om d'orgel, dat ook in een kleine kerk te gebruiken zou zijn, wanneer men de sentimentele effecten en het glissando-spel achterwege laat, is een heele galanterie van „aardigheden“ gebouwd. Er bevinden zich nl. nog de volgende registers aan:

Piano, triangel, tantom grote trom, kleine trom, pauken, sirene, stoomfluit, kanarie, grote klokken, kleine klokken,

Wij hebben recent langer dan 20 jaren tot volle tevredenheid bediend. Bij ons vindt U de grootste sortering stoffen voor
EUROPEESCHE KLEEDING

CORNFIELD'S KLEEDING MAGAZIJN

WHITEAWAYS

GROOTE COLLECTIE EUROPEESCHE CONFECTIE PAKKEN

NIEUWE LAGE PRIJZEN

Ready to Wear

Trousers

Flanellen Broeken

Voorhanden in grijs en wit, mooie snit en keurige afwerking, alle maten in voorraad.

Prijs f 11.95 f 14.50

Heeren Regenjassen

Een jas, welke jarenlang goed blijft, gegarandeerd waterdicht. Kleur: olijfgroen, ook geschikt om in Europa te dragen. Alle maten in voorraad.

Prijs f 35.- per stuk

Jongens Blazers

Gemaakt van donker blauw Flanel met koperen knopen, alle jongens maten in voorraad.

Prijs f 6.95 p. stuk

HEEREN BLAZERS

Prijs f 8.95 p. stuk

Stetson Hoeden

Een nieuwe zending van beroemde Stetson hoeden, al de nieuwste modellen en kleuren in voorraad, voorhanden in alle maten.

Prijs f 11.95 p. stuk

Viltten Hoeden

Voorhanden in bruin en grijs, gemaakt van prima kwaliteit haarvilt, alle maten in voorraad.

Prijs f 11.95 p. stuk

N. V. WHITEAWAY LAIDLAW

MEDAN — TEL. 1200

Tweed Jassen

Voorhanden in twee modellen en in verschillende kleuren. Europeesche coupe en afwerking. Zeer geschikt voor de reis naar Europa of voor de auto.

Prijs f 16.50

PINOKKIO'S GEHEIM

Waarom men te weten komt, of anders de oplossing van het raadsel kan vinden, waarom mijnheer COLLODI, bij het vertellen van „Pinokkio's avonturen“ geen sikkepit heeft losgelaten over het geheim van zijn pop.

RIJS, GEBONDEN F 3.50

Boekhandel Varekamp & Co., Telef. 211

REMBADI MONGIARDINI

Vrij bewerkt door LOUISE G. VAN EVERDINGEN.

Geillustreerd met 4 platen in driekleurendruk en 49 zwarte teekeningen door RIE CRAMER.